

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XX

BELGRADE
1989

BALCANICA XX, Beograd 1989, 9—453.

Nenad FILIPOVIĆ
Balkanološki institut
Beograd

RUDNICI I KOVNICE NOVCA U RUMELIJI I BOSNI KRAJEM XVI I U PRVOJ POLOVINI XVII STOLJECA

Prilog poznavanju

I

U Arhivu Predsjedništva vlade Republike Turske (TC Başbakanlık Arşivi) u Istanbulu, u odjeljenju *Kâmil Kepeci Tasnifi*, fond *Maden kalemi*, pod signaturom № 5167, Özel sayı 1, čuva se jedan vrlo interesantan kraći popis radnikâ i kovnica novca u evropskom dijelu Osmanskog Carstva, tačnije u Rumeliji i Bosni.

Popis se sastoji od jedanaest stranica teksta formata 44,5 × 16 cm. Takav format odudara od uobičajenog defterskog koji iznosi cca 30 × 10 cm. Dokument se sastoji od preambule u kojoj su prijepisi triju dokumenata (telhis, arz, hüküm) u vezi sa kontrolom proizvodnje i kvalitetom srebra upotrijebljenog pri kovanju novca, te popisa mukata, emanetâ i nezaretâ rudnikâ i kovnica novca. Pisan je nelijepim brzopisnim neshom (preambula), kakav susrećemo u Mühimme defterima, dok je ostali dio dokumenta pisan sijakatom. Pojedine rubne bilješke u popisu pisane su pismom divani.¹

Ovaj izvor ne predstavlja nikakav službeni popis mukata, emanetâ i nezaretâ rudnikâ i kovnica u evropskom dijelu Osmanskog Carstva. To je spisak koji su prilikom svoga rada koristili službenici tzv. kancelarije mukata rudnika (*macden mukâtaçası kalemi*).²

¹ Dokument je pronašla i snimila dr Dušanka Bojanić, koja nam ga je i ustupila za objavljivanje, na čemu joj se najtoplije zahvaljujemo.

² O ovoj kancelariji više cf. R. Anhegger, *Beiträge zur Geschichte des Bergbaus im Osmanischen Reich*, Bern 1945, 25—26 (u daljem tekstu: Anhegger, *Bergbau*).

Dokument nema posebne datacije, ali je u samom tekstu popisa najstariji datum hidžretska godina 990 (26. I 1582—25. I 1583), a najkasniji hidžretska godina 1039 (21. VIII 1629—9. VIII 1630).³ U rubnim bilješkama je najstariji datum hidžretska godina 987 (28. II 1579—17. II 1580), a najkasniji hidžretska godina 1043 (8. VII 1633—27. VI 1634). Iz iznesenoga proizlazi da je dokument nastao poslije sredine 1634. godine.

II

U dokumentu koji saopćavamo susrećemo se sa brojnim tehničkim terminima iz socijalne, privredne i kulturne historije Osmanskog Carstva. Ipak, da bi se ovaj dokument mogao u potpunosti koristiti kao izvor za proučavanje prvenstveno privredne i socijalne historije osmanskog Balkana potrebno je detaljno objasniti neke izraze koji se u njemu susreću. To su izrazi: mukata, emanet i nezaret.

Mukata (osm. mukātaca od ar. muqātaca — ono što je odsječeno, odrezano). Ovaj izraz u osmanskoj privrednoj i pravnoj terminologiji ima sljedeća značenja: a) plaćanje poreza odsjekom; b) davanje državnih i vakufskih prihoda u zakup; c) zakup, odnosno paušalna zakupnina; d) objekat zakupa; e) posebno finansijsko područje.⁴

U našem popisu, ovaj izraz se pojavljuje bilo kao mukātaca, bilo kao plural mukātaĉat, u značenjima: a) davanja državnih prihoda (razne vrste nameta), odnosno regalnih dobara hasova u zakup; b) zakupnine; c) objekta zakupa.

Poznato je da su se, pored izvjesnog broja zemljišnih dobara, i rudnici ubrajali u sultanske hasove (regalna dobra) i kao takvi bili su obuhvaćeni *serbestiyyetom*, odnosno spadali u kategoriju slobodnih imunitetnih posjeda. Sultanu je pripadalo pravo upravljanja hasom, ubiranja rente i vršenja upravne i policijske vlasti nad stanovništvom. Sudska vlast je ostajala u nadležnosti države, odnosno kadije kao državnog sudskog organa.⁵

Usljed velikih državnih potreba za gotovim novcem, takva dobra se vrlo rano počinju davati u zakup. Prihodi dobara su prodavani na licitaciji, a plaćanje je vršeno odsjekom (*maktāc*),

³ Hidžretske datume smo preračunavali prema knjizi: Zejnil Fajić, *Tabelarni pregled hidžretskih godina preračunatih u godine nove ere*, Sarajevo 1982.

⁴ X. Шабановић, *Турски извори за историју Београда*, књ. 1, св. 1, Београд 1964, s.v. муката.

⁵ A. Handžić, *Rudarstvo u Bosni XV do XVII stoljeće*, Istanbul Universitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 41, Sayı: 1—4, Eylül 1982 — Ekim 1983, Ord. Prof. Omer Lütfi Barkan'a Armağan'dan ayrılması, Istanbul 1984, 332.

što je i čitavoj ustanovi dalo ime.⁶ Zakup je bio kratkoročan, najčešće trogodišnji, ali je mogao biti i četvorogodišnji, jednogodišnji, itd.

U našem popisu, pored nekoliko slučajeva jednogodišnjeg i četvorogodišnjeg, najčešće se spominje šestogodišnji zakup. Smatramo da je riječ o dvostrukom trogodišnjem zakupu, jer je prilikom ostvarivanja zakupa bio veoma čest slučaj da jedna osoba drži zakup u šestogodišnjoj, devetogodišnjoj i dvanaestogodišnjoj režiji,⁷ što u stvari predstavlja dvostruki, trostruki i četvorostruki trogodišnji zakup. Pored toga, da je u našem popisu faktički riječ o dva turnusa trogodišnjeg zakupa ukazuje i to što je zakupnina u tim slučajevima bila redovno izrazito visoka suma novca.

Emanet (osm. riječ arapskog porijekla, izvedena iz ar. triliteralnog korijena 'mn, sa značenjem povjereništvo, uprava).⁸

Osmanska riječ arapskog porijekla *emin* (pl. *eminler*, 'ümenā) može se prevesti kao povjerenik, nadzornik, upravitelj. Kao izraz u upravno-finansijskoj osmanskoj terminologiji označava službenike koji su se bavili upravljanjem, skupljanjem, popisivanjem, čuvanjem itd. državnih dobara i prihoda.⁹

U rudarskoj terminologiji susrećemo izraze *macden emini* (emin rudnika), *darbhāne emini* (emin kovnice), *tuz emini* (emin solane).

U Osmanskom Carstvu rudnicima se moglo upravljati i poslovati u neposrednoj organizaciji države. To se dešavalo onda kada država ne bi uspjela da na licitaciji proda rudnik u zakup, ili se iz nekih drugih razloga odustalo od davanja dotičnog rudnika u zakup. Država se u tom slučaju oslanjala na rudare i

⁶ Ustanova mukate prešla je u osmansko društvo iz seldžučkog, a korijeni su joj još u ranoj islamskoj državi. Literatura o mukati u islamskim društvima je ogromna, te ćemo samo ukazati na skori konclzan ali lucidan prilog poznatog orijentaliste-islamiste Lewisa. Cf. B. Lewis, *Some Notes on Land, Money and Power in Medieval Islam*, in: *Türkische Miszellen*, Robert Anhegger Festschrift, Istanbul 1987, 237—243.0 mukatama u klasičnom periodu historije Osmanskog Carstva cf. M. T. Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livası*, Istanbul 1952. O rudničkim mukatama cf. Anhegger *Bergbau*, na više mjesta; A. Handžić, *op. cit.*, 333; H. Sahillioğlu, *XV. Yüzyılın Sonunda Osmanlı Darphane Mukataaları*, Istanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası, 23 nci Cilt, Ekim 1962 — Şubat 1963, No. 1—2, na više mjesta (u daljem tekstu: Sahillioğlu). N. Beldiceanu, *Les Actes des Premiers Sultans Conservés dans les Manuscrits Turcs de la Bibliothèque Nationale a Paris*, II, Règlements Miniers 1390—1512, Paris—La Haye 1964, 141—145 i na više mjesta (u daljem tekstu: Beldiceanu).

⁷ Sahillioğlu, 147—148.

⁸ »...*emanet* A. 1. a trust, anything entrusted to another for safekeeping. 2. *Ott. hist.* government office receiving or paying out government money. 3. *archaic* trustworthiness; faithfulness.« *New Redhouse Turkish-English Dictionary*, 4. Baskı, Istanbul 1981, 337.

⁹ X. Шабановић, *op. cit.*, s. v. емин; D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za Smederevsku, Kruševačku i Vidinsku oblast*, Beograd 1974, s. v. *emin*.

priznavala im (što se Balkana, odnosno Srbije i Bosne tiče) sred-njovekovne samoupravne povlastice.¹⁰

U tom slučaju je u rudnik postavljan sultanov povjerenik *emin*, koji se brinuo o proizvodnji i prihodima u rudniku. Uz njega je postojao i izvjestan činovnički aparat koji se sastojao od pisara i još nekolicine službenika. Takav način upravljanja rudnikom nazivan je *emānet*.¹¹ Iz toga značenja proizišlo je i značenje izraza *emanet* kao posebnog finansijsko-administrativnog područja.

Pored toga, već od sredine XV stoljeća u Osmanskom Carstvu se pojavljuje treći način upravljanja sultanskim dobrima, pa samim tim i rudnicima. Taj oblik upravljanja nazivao se *emānet ber vech-i iltizām* (emanet preko iltizama, emanet na način iltizama)¹².

U tom slučaju je *emin* rudnika uzimao taj rudnik u zakup, te je u svojoj osobi sjedinjavao i *mültezima*-zakupnika i *emina*-državnog povjerenika. Njemu je kao *eminu* pripadala odgovarajuća državna plaća (*culāfe*), a ostvarivao je i dobit na osnovu zakupničkog odnosa. Dobit i štete u rudniku nisu direktno pripadali državi nego njemu, jer je smatran za zakupca. U slučaju da ne može isplatiti ugovoreni iznos vladarskoj riznici potpadao je pod sankcije (uzapćivanje imovine, zatvor) kojima su često izlagani zakupnici koji nisu bili u mogućnosti da odgovore obavezama prema državi.¹³

U našem popisu nalaze se podaci o jedanaest *emaneta*, od kojih dva spadaju u kategoriju *emaneta* na način iltizama. *Emanet* rudnika Srebrenica i Sas, te starih i novih hasova pogođen je 4. Zilhidže 993. H. (27. XI 1585), a držao ga je Jasef, sin Mošeov (*Yasef veled-i Māsi*), stanovnik Istanbula. Iznos šestogodišnjeg zakupa bio je 5,088.634 akče.¹⁴ *Emanet* mukate kamenoloma (*macden i tāş*), bakra (*nuhā s*) i stipse (*şāb*), smješten na Uluderu,¹⁵ područno kazi Hasköy,¹⁶ bio je pogođen 1. Muharema 1009. H. (13. VII 1600), a držao ga je izvjesni Đurica vojvoda (*Guriča Voyvoda*), uz zakup u iznosu od 5,200.000 akči za šest godina.

¹⁰ F. Spaho, *Turski rudarski zakoni*, p.o. iz GZM, Sarajevo 1913; Anhegger, *Bergbau*, pp. 90—109; A. Handžić, *op. cit.*, p. 333; *Beldiceanu*, 53—59, 103—104, 124—127.

¹¹ Anhegger, *Bergbau*, pp. 22—23; Sahillioğlu, p. 147; A. Handžić, *op. cit.*, loc. cit.

¹² Osm. *iltizām* — obaveza, koncesija, zakup; riječ preuzeta iz arapskog jezika. Termin *iltizam* može se podudarati sa terminom *mukata*, ali ne mora. O *iltizam*u, pored ostalog, cf. X. Шабановић, *op. cit.*, s. v. ИЛТИЗАМ.

¹³ Sahillioğlu, loc. cit.

¹⁴ Başbakanlık Arşivi, Kâmil Kepeci Tasnifi, Maden kalemi, No. 5167, Özel sayı 1, p. 2 (u daljem tekstu: BBA, KK, MK).

¹⁵ Uludere je rijeka koja protiče kroz Hasköy, današnje Haskovo, a uliva se u Maricu kod Karamanlije.

¹⁶ Današnje Haskovo u Bugarskoj.

Nezaret (osm. *nezāret* od ar. *masdara*, glag. imenice izvedene iz trilateralnog korijena *nzr*, sa značenjem nadgledništvo, nadzorništvo).¹⁷

Mreža zakupâ državnih prihoda i dobara vremenom se toliko razrasla da je nužno došlo do potrebe da se vrši nadzor nad tim sistemom. On je povjeravan službenicima koji su se zvali naziri.¹⁸ Tu službu vršile su ugledne osobe — kadije, sandžakbezi, zaimi, kapetani, mutevelije vakufa i drugi.¹⁹ Nazir nad jednim zakupom ili, što je bio češći slučaj, nad skupinom zakupâ, nerijetko je i sam bio zakupnik nekog drugog zakupa. Terminom *nezāret* označavana je služba nazira, ali su tom riječju nazivane i posebne teritorijalno-financijske jedinice. U prvim desetljećima postojanja ove ustanove, a prema H. Šabanoviću, nazir se kao kontrolni organ državne imovine pojavljuje od 1526. godine, teritoriji nezareta su se podudarali sa sandžacima, a kasnije su njihove granice bile šire.²⁰ Nazir je svoju službu nadziranja obavljao uvijek sa znanjem i pod kontrolom kadije, te u dogovoru s njim. A bilo je slučajeva kada je kadija bio nazir. Oni su sastavljali defter u kome su provjeravali poslovanje zakupnikâ, usklađivali cijene ruda prema propisima o *narhu* (dnevna maksimirana cijena), provjeravali kvalitet srebra koje će se slati u kovnicu, smjenjivali neodgovorne zakupnike i njihov upravni aparat. Naziru je kao viši istražni organ bio nadređen mufetiš (*müfettiş*). I on je obično bio neki od uglednijih kadija.²¹

U našem popisu zavedeno je devet nezareta. Status nezareta izražavan je šest puta formulom *nezāret-i muk tact* .. (nezaret mukatâ), a po jedan put formulama: *nezāret-i hāshā-i macden*... (nezaret hasova rudnika), *nezaret-i macden*... (nezaret rudnika...), *muk tacāt-i nezāret*... (mukate nezareta...).

Interesantno je usporediti pojmove *emānet* i *nezāret*. Nezaret je uvijek teritorijalno širi, obuhvatniji, često po sastavu prihoda raznovrsniji od emaneta. Emanet je mogao pripadati nezaretu, što vidimo iz našeg dokumenta u kome se kaže: »*Emānet-i me-*

¹⁷ »... *nezaret* A. 1. extensive view and outlook; prospect; view. 2. inspection; supervision; superintendance. 3. administration; direction; Ministry. *New Redhouse Turkish-English Dictionary*, p. 884.

¹⁸ Prilikom prevođenja osmanskih dokumenata možda ne bi bilo zgorega izraz *nazir* prevoditi riječju *nazor* koja se pojavljuje u onodobnim dubrovačkim vrelima na italijanskom i srpskohrvatskom jeziku. Time će se ne samo uspjeti dočarati u prijevodu nešto od stila onoga doba nego i iskazati poštovanje dubrovačkim dragomanima osmanskog jezika i njihovim nerijetko prelijepim prijevodima osmanske fraze. O upotrebi riječi *nazor* cf. R. Samardžić, *Veliki vek Dubrovnika*,³ Beograd 1983; T. Поповић, *Дубровник и Турска у XVI веку*, Београд 1972.

¹⁹ X. Шабановић, *op. cit.*, s. v. назир.

²⁰ A. Handžić, *op. cit.*, loc. cit.

²¹ Anhegger, *Bergbau*, 27—34; A. Handžić, *op. cit.*, loc. cit.

cādin ve dāruddarb ve mukāta^c t-i sāire-i Sidrekapsi tābic-i nezāret-i Kavala.« (Emanet rudnikā i kovnice i drugih mukata Siderokavsije, područno nezaretu Kavala).²²

III

U osmanskome jeziku, zakupac je označavan terminima *cāmil* (pl. *cummāl*, *cāmiller*, riječ arapskog porijekla izvedena iz arapskog trilateralnog korijena *cml*, sa značenjem preduzetnik, upravni činovnik, zakupnik), perzijskim složenicama arapskog porijekla *camaldār* i *cameldār*, te riječju *mültezim*, osmanskome varijantom arapskog participa aktivnog osme proširene glagolske vrste.

Ustanova amila, kao i ustanova mukate i iltizama, potiče još iz abasidskog perioda, ali riječ *cāmil* u Osmanskom Carstvu prvenstveno označava zakupnike državnih prihoda i dobara.²³

U našem popisu spominje se jedanaest zakupnika muslimanske vjeroispovesti. Po socijalnoj strukturi, to su većinom ugledniji ljudi. Dva čauša, jedan vučitrnski miriliva, jedan zaim iz Rumelije, jedan aga muteferika, jedan hadžija. Za jednog zakupca stoji odrednica *sākin-i Sofya* (stanovnik Sofije). Za mukate hasova nahija Alasonya i Domenik stoji samo da pripadaju solunskog kadiji (*der cuhde-i kādī-i Selānik* — bukv. u obavezi, odgovornosti, dužnosti solunskog kadije),²⁴ te se može pretpostaviti da je ta mukata kao prihod pripadala veoma uglednom zvanju solunskog kadije, a ne da je neki solunski kadija bio slučajni zakupnik te mukate.

Razne mukate, pa i mukate rudnika i kovnica novca, mogle su se držati u kolektivnom zakupu.²⁵ Nezaret mukata Skopja i Vučitrna držali su 1. džumadelphira 1003. H. (11. II 1595) zajednički Rizvan, begov multezim (*mültezim-i beg*), i muteferika Kamer-aga.²⁶ Formula *begov multezim* veoma je interesantna jer se može pretpostaviti da je riječ o pazakupu, odnosno da je Rizvan prekupio zakup ovog nezareta od nekog bega, najvjerojatnije od vučitrnskog sandžakbega. Mukate nezareta rudnika i kovnice u Ohridu od 1. šabana 1008. H. (16. II 1600) držali su zajedno Karačauš i hrišćani Simo i Neda.²⁷

U zakupničkom sloju bilo je dosta nemuslimana. Inače je poznato da su Jevreji i pravoslavni, osobito Grci, držali mnoge zakupe rudnika i kovnicâ novca u Osmanskom Carstvu.²⁸ U ovom

²² BBA, KK, MK, 3.

²³ O rudničkim amilima cf. R. Anhegger, *Bergbau*, 22—24 i na više mjesta; *Beldicianu*, 145—153.

²⁴ BBA, KK, MK, 9.

²⁵ Sahillioğlu, 158 i na više drugih mjesta.

²⁶ BBA, KK, MK, 8.

²⁷ BBA, KK, MK, 7.

²⁸ Anhegger, *Bergbau*, na više mjesta; Sahillioğlu, na više mjesta.

popisu sačuvana su imena dvojice pravoslavnih zakupaca, Đurđa zimije (*Gürge nām zimmi*).²⁹ i Đurice vojvode.³⁰ Od Jevreja se spominje zakupnik emaneta rudnika Srebrenica i Sas, Jasef, sin Mošeov, stanovnik Istanbula.³¹

Izučavanje ustanove mukate i svih vrsta zakupničkih odnosa u Osmanskom Carstvu je veliko polje budućih dugoročnih istraživanja u osmanistici. Samo tako ćemo doći do potpune slike socijalne diferencijacije vladajućeg staleža u Osmanskom Carstvu i spoznati pravu ulogu građanstva u toj državi, te historijske korijene onog fenomena koji se danas naziva balkanska čaršija i balkanski čaršijski mentalitet. Kao primarni izvori, tu će svakako poslužiti veliki defteri mukata u Rumeliji i Anadoliji, čije bi eventualno integralno objavljivanje predstavljalo izuzetan prilog svjetskoj osmanistici, balkanistici te mediteranskim studijama.³²

IV

Budući da smo u prethodnom tekstu dali tumačenje ključnih finansijsko-upravnih termina koji se spominju u našem popisu, sada ćemo sistematski izložiti i prokomentarisati podatke o pojedinim rudnicima i kovnicama novca što se spominju u tom dokumentu.

Srebrenica i Sas (Srebreniçe ve Sās)

Nadaleko poznati srednjovjekovni bosanski i srpski rudnik Srebrenica imao je veliku važnost i u zlatno doba Osmanskog Carstva. Osmanlije su ga smatrale jednim od najvažnijih rudnika u svojoj državi.³³ A imenom *Sās*, Osmanlije su označavale današnje selo Sase, sjeveroistočno od Srebrenice, gde se nalazio značajan rudnik srebra.³⁴ Ova dva obližnja rudnika činila su jedno upravno-finansijsko područje, jedan emanet. Kako smo već rekli, taj emanet na način iltizama pogođen je 4. zilhidže 993. H. (27. XI 1585), a držao ga je Jasef, sin Mošeov, stanovnik Istanbula. Zakupnina je iznosila 5,088.634 akči za šest godina. U sastav tog emaneta ulazili su i »stari i novi hasovi« (*hāshā-i caṭik ve cedid*), te razne mukate spomenutih rudnika (*mukātaṭ-i*

²⁹ BBA, KK, MK, 6.

³⁰ BBA, KK, MK, 7.

³¹ BBA, KK, MK, 2.

³² To su: *Detaljni popis mukata u Rumeliji i Anadoliji, 1468—1479*, BBA, MMV, No. 176; *Detaljni popis mukata u Rumeliji iz 1552. godine*, BBA, MMV, No. 656; *Detaljni popis mukata u Rumeliji iz 1568. godine*, BBA, MMV, No. 654.

³³ O Srebrenici u klasičnom periodu osmanske vladavine cf. A. Handžić, *op. cit.*, 347—349; tu je navedena i ostala relevantna literatura.

³⁴ A. Handžić, *op. cit.*, 349—350.

müteferrika-i mecādin-i mezbūre).³⁵ Izrazom »stari i novi hasovi« označavani su hasovi rudničkog područja koji su ustanovljeni u različitim periodima. Stari hasovi su nastali najvjerojatnije odmah po padu Srebrenice u osmanske ruke, a izrazom novi hasovi označavaju se hasovi ustanovljeni na početku vladavine Sulejmana Veličanstvenog, oko 1521, u okviru njegove politike poboljšanja uslova za rad rudnikâ.³⁶ To stanovništvo je obavljalo razne pomoćne službe u rudarstvu kao što su paljenje i nabavka drvenog uglja, sječa drveta, taljenje rude, nošenje srebra u kovnicu itd. Možemo pretpostaviti da se većina raje na hasovima u Srebrenici i Sasu bavila paljenjem drvenog uglja, jer je poznato da je 1548. godine u Srebrenici radilo 267 peći za proizvodnju drvenog uglja.³⁷ Sintagmu *razne mukate spomenutih rudnika* ne možemo pobliže objasniti, ali pretpostavljamo da su njom označene manje važne i sitnije okolne mukate koje su spadale u ovaj emanet.

Jedino na ovom mjestu su u našem popisu detaljno zavedene razne rudarske službe i administrativne službe vezane uz rudnik. Uz sve te službe naveden je izraz *sermāye* (glavnica, kapital) koji susrećemo i na drugim mjestima u popisu. Postavlja se pitanje šta taj izraz predstavlja? Može se reći da je njime označavan iznos potreban da bi otpočeo rad rudnika. Postojao je državni kapital (*mīri sermāye*), a u nekim rudnicima obezbjeđivali su ga sarafi — mjenjači novca, imućni ljudi koje je tom obavezom opterećivala država.³⁸ Iznos tog kapitala izražavan je jednocifrenim brojevima, što znači da je tu riječ o tovarima akći (*yüik*). Deset tovara akći iznosilo je 1594. godine milion akćj³⁹ pa je, prema tome, osamdesetih i devedesetih godina XVI stoljeća jedan tovar iznosio 100.000 akći. Za rudničkog pisara i srebreničkog muteferiku, glavnica je bila sedam tovara. Za *kitābet*⁴⁰ rudnika Sas i kitabet dažbine badži (sijah (*bāc-i siyāh*)),⁴¹ glavnica je bila šest tovara. Za kitabet rudnika Srebrenica, glavnica je bila deset tovara, a za hasove rudnika Sas iznosila je šest tovara. Za kitabet *rošta* (operacija pa-

³⁵ BBA, KK, MK, p. 2.

³⁶ A. Handžić, *op. cit.*, 329.

³⁷ A. Handžić, *op. cit.*, 336—337.

³⁸ Na ovakvu mogućnost objašnjenja termina *sermāye* ukazala nam je dr Dušanka Bojanić koja je, skupljajući građu o rudniku Kučajna, u aktima carske kancelarije pronašla više primjera koji potvrđuju takvo tumačenje; također cf. Anhegger, *Bergbau*, 24.

³⁹ I. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Bahriye ve Merkez Teşkilâtı*, Ankara 1984, 216.

⁴⁰ Izrazom *kitābet* — bukv. pisarstvo — označavan je posao pisara te njegova kancelarija, pisarnica.

⁴¹ Osm. *bāc-i siyāh* — kopnena carina; Cf. H. Šabanović, *op. cit.*, s. v. badži sijah; D. Bojanić, *Turski zakoni i zakonski propisi iz XV i XVI veka za Smederevsku, Kruševačku i Vidinsku oblast*, Beograd 1974, s. v. baždarina.

ljenja rude da bi se odstranio sumpor) rudnika Sas, glavnica je bila šest tovara, a za poslove *čarhšafara* (nadzornik rada u vitlu) u istom rudniku iznosila je šest tovara. Za *šafare* (rudarske nadglednike) rudnika u Srebrenici, glavnica je bila šest tovara, za istu službu u rudnicima Ljubodinje (?) i njemu pripadajućim manjim iznosila je pet tovara, a za *šafare* rudnika Sas područnog Srebrenici bila je također pet tovara. Za *žolšafare* (nadglednike ruda u rudničkim jamama i galerijama) i u Srebrenici i u Sasu, glavnica je iznosila pet tovara akči. Za *tevljet*⁴² akči koje pripadaju sarafima u srebreničkom rudniku iznosila je osam tovara, a za *kitab* tih akči četiri tovara.⁴³

Sedam dana prije nego što je emanet rudnikâ Srebrenica i Sas dat u zakup Jasefu, sinu Mošeovu, obračunat je iznos šestogodišnjeg zakupa za rudnik, kovnicu i druge mukate u Srebrenici. To je bilo 27. zilkade 993. H. (20. XI 1585). Zakup je za šest godina iznosio 3,656.290 akči.⁴⁴ Ovdje je izostala formula emaneta, zakup je bio klasičan, preko mukate. Značajan je podatak da je pod mukatu davana i srebrenička kovnica, jer je u dosadašnjoj literaturi izneseno mišljenje da srebrenička kovnica nije davana u zakup.⁴⁵ Na žalost, ime tadašnjeg zakupnika nije zavedeno u zapisu.

Ugrčin (Kirčin)

Emanet rudnika Krčin⁴⁶ u lofčanskom kadiluku (*kaza-i Lofça*) imao je u svom sastavu i selo Sumer (?) u berkofčanskom kadiluku (*kaza-i Berkofça*). Čitav emanet senalazio u Nikopoljskom sandžaku. Prihodi za tri godine iznosili su 40.000 dirhema žeznog srebra i 100.000 akči gotovine. Rudnička glavnica je iznosila četiri tovara akči.⁴⁷ U popisu nije navedeno na koje se vrijeme odnose ovi podaci. Ovaj rudnik je 1. redžeba 1011. H. (15. XII 1602) pripadao velikom nezaretu samokovskih rudnika što ga je držao Husejn Abdulah (*Hüseyn 'Abdüllah*), stanovnik Sofije.⁴⁸

Trepča (Tirebçe, Tirepçe)

Ovaj čuveni srpski srednjovjekovni rudnik je među prvima pao u osmanske ruke. Godinama je važio kao jedan od najznačajnijih rudnika u Osmanskom Carstvu. Podaci o ovom rudniku zapisani su u našem popisu na dva mjesta, na početku i na

⁴² Osm. *tevlıyyet* — povjereništvo, čuvanje.

⁴³ BBA, KK, MK, 2.

⁴⁴ BBA, KK, MK, 10.

⁴⁵ A. Handžić, *op. cit.*, 349.

⁴⁶ Ugrčin, Ugarčin u današnjoj Bugarskoj.

⁴⁷ BBA, KK, MK, 2.

⁴⁸ *Ibid.*, 8.

kraju.⁴⁹ Razlog zašto je to tako urađeno jeste to što je rudnik na početku zaveden kao emanet, dok je na kraju zaveden kao mukata. Mukatu rudnika i hasova raznih (drugih) mukata u Trepči držao je 19. zilkade 993. H. (12. XI 1585) izvjesni Kara Abdulhalim (*Kara 'Abdülhalim*). Zakupnina za šest godina je iznosila 2,000.000 dirhema žeženog srebra i 1,610.000 akči gotovine. Glavnica rudnika je iznosila 40 tovara akči.⁵⁰ Potraživanje od ovog rudnika godine 1015. H. (9. V 1606—28. IV 1607) iznosilo je 13.000 dirhema žeženog srebra i 144.000 akči gotovine.

Novo Brdo (Nova Borda)

Novobrdski rudnici i kovnica novca hidžretske godine 990. (26. I 1582—25. I 1583) poslovali su kao emanet u državnoj režiji. Emanet mukatâ rudnikâ u Novom Brdu imao je te godine obračunat trogodišnji prihod od 650.000 akči. Rudnička glavnica je iznosila trideset tovara akči. Emanet sultanske kovnice imao je trogodišnji prihod od 60.000 akči, a glavnica je iznosila deset tovara akči. Cifra prihoda za emanet kovnice srebra u novobrdskim rudnicima je izostavljena, a glavnica je bila dva-deset tovara akči. Začuđuju vrlo male sume prihoda, posebno u poređenju sa relativno visokim sumama glavnice.⁵¹

Siderokavsija (Sidrekapsi)

Kako je pokazao Georgije Ostrogorski,⁵² rudarstvo u Siderokavsiji na Halkidici potječe još iz vizantijskog perioda. Ono se nastavilo i za vrijeme srpske vlasti nad Serskom oblašću. Siderokavsija je u Osmanskom Carstvu bila jedan od najznačajnijih centara rudarske proizvodnje.⁵³ Veliki francuski renesansni naturalista, putopisac i pustolov Belon ostavio je svakako nešto previše emfatičnu, ali u osnovi tačnu sliku o bogatstvu i veličini rudarskog centra u Siderokavsiji.⁵⁴

⁴⁹ *Ibid.*, 2, 11.

⁵⁰ *Ibid.*, 2.

⁵¹ *Ibid.*, 3.

⁵² Г. Острогорски, *Серска област после Душанове смрти*, Београд 1965, 69—79.

⁵³ Ahmet Refik, *Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri (967—1200)*, Istanbul 1931, 19, 42—43, 46—48; Anhegger, *Bergbau*, na više mjesta; *Bel-diceanu*, na više mjesta.

⁵⁴ P. Belon du Mans, *Les observations de plusieurs singularitez et choses mémoriables trouvées en Grèce, Asie, Judée, Egypte, Arabie et autres pays estranges*, Paris 1553; također cf. parisko izdanje iz 1588. godine.

Nezaret mukata Siderokavsije se sastojao od prihoda u rudniku Siderokavsija, kovnice novca u istom mjestu, zakupa na prihod od otpada u rudničkoj čistilji, dažbinâ ihtisaba⁵⁵ i ihzarije,⁵⁶ te hasova u mjestu Zihna (*Zihne*).⁵⁷ On je 24. zilkade 1016. H. (11. III 1608) bio u ruci Kara Mahmud-čauša. Zakupnina je za šest godina iznosila 20,000.000 akči, uz dodatak od 600.000 akči.⁵⁸

Prvoga marta 1036. H. bio je pogođen nezaret mukatâ rudnika, kovnice novca, prihoda otpadaka čistilje u Siderokavsiji, ihtisaba, ihzarije, desetine na širu,⁵⁹ resuma na monopoliju⁶⁰ i hasova Zihne. Godišnja zakupnina je bila 3,820.438 akči.⁶¹

Siderokavsija se spominje još jedanput u našem popisu, i to kao emanet rudnikâ, kovnice i drugih mukata u Siderokavsiji, područno nezaretu Kavala. Šestogodišnji prihod tog emaneta iznosio je 24,319.956 akči, a rudnička glavica 60 tovara akči.⁶² Na žalost, ova vijest nije datirana. Tako nismo u mogućnosti da pobliže odredimo kada su se značajne mukate u Siderokavsiji osamostalile u poseban nezaret, odnosno da li je nezaret siderokavsijskih rudnika, što bi bilo manje vjerovatno, ukinut i pripojen nezaretu Kavala.

⁵⁵ Osm. *ihtisâb*, od ar. korijena *hsb*, označava tržne takse i globe koje je naplaćivao muhtesib, administrativno-policijski organ koji se starao o redu i moralu na gradskom trgu, nadzirao zanatlije, trgovce, promet, građevinarstvo, higijenu. Ustanova datira još od abasidskog doba, a slična je antičkoj ustanovi agoranoma; cf. X. Шабановић, *op. cit.*, s. v. ихтисаб и мухтесиб; *Beldiceanu*, 289.

⁵⁶ Osm. *ihzâriye* — pozivarina, taksa koju je za svoj posao naplaćivao muhzir, a bavio se pozivanjem i privođenjem optuženikâ sudu, te osuđenih lica izvršenim vlastima; cf. X. Шабановић, *op. cit.*, s. v. ихзар.

⁵⁷ Mjesto u Grčkoj, nekada sjedište mitropolije; cf. G. Ostrogorski, *op. cit.*, na više mjesta. U jednom popisu rumelijskih kadiluka iz 1667–68. godine, za Zihnu se veli da je kadiluk u Paša-sandžaku, sastoji se od 10 konaka, graniči sa Serezom, Dojranom i Pravištem; cf. M. Kemal Özergin, *Rumeli kadılikları,nda 1078 düzenlemesi*, Ismail Hakkı Uzunçarşılı Armağanı'ndan ayribasım, Ankara 1975, 292.

⁵⁸ BBA, KK, MK, 8.

⁵⁹ Osm. *coşr-i şire* — uşur, odnosno desetina na širu ili vino koju su plaćali nemuslimani, dok su muslimani plaćali uşur na vinograde po dunumu. U Vidinskom sandžaku 1586. godine, širu (vino) je opterećivala i salarija; cf. X. Шабановић, *op. cit.*, s.v. ушур; D. Bojanić, *op. cit.*, 78–82, s. v. uşur na širu.

⁶⁰ Osm. *rîsum-i monopolya* — resumi na monopoliju, taksa za prodaju vina u vrijeme monopola. Spahije su imali pravo na dvomjesečni monopol za prodaju svoga vina; mogli su se odreći toga prava, a za uzvrat naplaćivati takse, resume na monopoliju; cf. X. Шабановић, *op. cit.*, s. v. монопол, ресуми монопола; D. Bojanić, *op. cit.*, 61, 99, s. v. monopol, resum na monopoliju.

⁶¹ BBA, KK, MK, 5.

⁶² *Ibid.*, 3.

Kavala i Pravište (Kavāla ve Prāvīšte)⁶⁵

Nezaret mukatā rudnika Kavala i Pravište držao je 1. džumadalula 998. H. (8. III 1589) Mehmed, rumelijski zaim. Šestogodišnja zakupnina iznosila je ukupno 5,907.095 akči. U rubnoj bilješci se upozorava na to da se u kalemu provjere podaci o ovom zakupu za 1001. H. (8. X 1592—27. IX 1593) i da se provjere uvjeti za taj zakup.⁶⁴

Isti nezaret je držao neki hadži Ejub 25. šabana 1037. H. (30. IV 1628). U popisu se veli da ga drži od prvog maja, što znači da su pritežavaoci tih zakupa obračunavali svoje prihode vremenski prema solarnom kalendaru. Godišnja zakupnina bila je 1,960.333 akče. U rubnoj bilješci se upućuje na to da se pregledaju uvjeti za zakup za 1008. H. (24. VII 1599—13. VII 1600).⁶⁵

Rudnici Kavala i Pravište činili su jedan emanet zajedno sa rudnicima u Korifesu⁶⁶ i Kürücüku.⁶⁷ Trogodišnji prihod je iznosio 930.352 akče.⁶⁸ Kako i ova bilješka o emanetu tih rudnika nije datirana, to ne možemo utvrditi kada su ti rudnici poslovali u državnoj režiji.

Zaplana (Zāblāna)

Ovaj rudnik srebra, kao i rudnik Plana, nalazio se u Ala-džahisarskom (Kruševačkom) sandžaku.⁶⁹ Njime je upravljano u državnoj režiji, a pored rudnikâ su u emanet Zaplana spadali i stari i novi hasovi Zaplana na kojima je, posve sigurno, živjela raja koja je obavljala pomoćne službe za rudnik. Šestogodišnji prihod tog emaneta je 12. džumadelahira 1012. H. (17. XI 1603) iznosio 230.000 dirhema žeženog srebra i 99.008 akči gotovine.⁷⁰

Ohrid (Ohrī)

U Ohridu je šestogodišnji zakup mukate kovnice 1. ševala 1007. H. (27. IV 1599) iznosio 1,200.000 akči.⁷¹ Zakupnici musliman Kara-čauš i hrišćani Simo i Neda držali su 1. šabana 1008. H.

⁶⁵ Kavala je mjesto u Grčkoj, nekada sjedište kadiluka u istoimenom sandžaku. Pravište, danas Elefterupolis u Grčkoj, bilo je središte kadiluka u Paša-sandžaku; imalo je devet konaka, a graničilo se sa kadilucima Kavala, Drama i Zihna; cf. M. Kemal Özergin, *op. cit.*, 281, 298.

⁶⁴ BBA, KK, MK, 7.

⁶⁵ *Ibid.*, 5.

⁶⁶ Mjesto u okolini Kavale; slavensko ime Korita.

⁶⁷ Danas selo Kurudzu u Kavalskom srezu; slavensko ime Kuridže.

⁶⁸ BBA, MK, KK, 3.

⁶⁹ O rudniku Zaplana cf. Anhegger, *Bergbau*, na više mjesta; *Beldiceanu*, na više mjesta.

⁷⁰ BBA, KK, MK, 3.

⁷¹ *Ibid.*, 6.

(16. II 1600) mukate nezareta rudnika i kovnice novca. Šestogodišnja zakupnina je iznosila 1,300.000 akči.⁷² Ohridske mukate kovnice dobrog sultanskog srebrenjaka (*nukre-i hasene-i sultāniye*) i istanbulskog bakrenjaka (*fuls-i Istanbul*) bile su 24. safera 1010. H. (24. VIII 1601) u ruci Kadri-čauša uz šestogodišnju zakupninu od 9,311.642 akče. Iste mukate je već 1. muharema 1011. H. (21. VI 1602) ponovo zakupio taj zakupnik, a šestogodišnja zakupnina je iznosila 9,261.642 akče. Iz teksta popisa se ne vidi šta je razlog ponovnom zakupljivanju. U rubnim bilješkama se upućuje na to da se provjere uvjeti za zakup za 990. H. (26. I 1582—25. I 1583) i 1003. H. (16. IX 1594—6. IX 1595).

U popisu postoji još jedna bilješka o Ohridu. U njoj se spominje emanet novouvedenog rudnika i kovnice u kadiluku Ohrid. Trogodišnji prihod iznosio je 500.000 akči. Bilješka ne datira, te ne možemo utvrditi približe vrijeme otvaranja tog rudnika u Ohridu.⁷³

Skopje (Üsküb)

U osmanistici je još od klasične Anheggerove knjige o osmanjskom rudarstvu poznato veliko administrativno-finansijsko područje: skopski nezaret rudničkih mukata.⁷⁴ Oslanjajući se na istraživanja Klause Röhrborna o historiji osmanskog upravnog uređenja,⁷⁵ Hans Georg Majer je pretpostavio da je skopski nezaret bio dio arpaluka raznih sandžakbegova. Ostaje da se utvrdi da li je skopski nezaret davan kao jedan vid arpaluka nekim sandžakbegovima, ili su naziri skopskih nezareta postajali i zakupnici državnih nameta, te im je položaj sandžakbega davan da bi koristeći upravno-policijske prerogative tog zvanja mogli lakše sakupljati prihode za sebe i za državu. Nama izgleda vjerojatnije da je skopski nezaret davan nekim sandžakbegovima, najprije će biti Vučitarnskom, kao jedan vid arpaluka, što ne isključuje mogućnost da su ti sandžakbegovi preko svojih ljudi mogli vršiti sakupljanje raznih nameta.

I u našem popisu se nalaze podaci o skopskom nezaretu, a mi ćemo ih kronološki izložiti. Nezaret skopskog i njemu pripadajućih rudnikâ držao je 12. rebiulevvela 992. H. (24. III 1584) neki Husejn Jakub (*Hüseyn Ya'küb*). Zakupnina za šest godina je iznosila 28,195.495 akči.⁷⁶ Karakteristično je da se te godine

⁷² *Ibid.*, 7.

⁷³ *Ibid.*, 4.

⁷⁴ Cf. H. G. Majer, *Нешто за јава-цизието и маден муката незаретот на Скопје и Вучитрн во 1663. година*, Гласник ИНИ, г. XVIII, бр. 3, Скопје 1974, 127—128; ту је наведена и сва relevantna literatura o tom problemu.

⁷⁵ Cf. K. Röhrborn, *Untersuchungen zur osmanischen Verwaltungsgeschichte*, Berlin—New York 1973.

⁷⁶ BBA, KK, MK, 9.

ne spominje izrijekom Vučitrn u sastavu ovog nezareta, ali je već 1. džumadelahira 1003. H. (11. II 1595) pogođen nezaret mukatâ Skopja i Vučitrna (*Valçitirn*). Držali su ga zajednički Rizvan, begov zakupnik, i muteferika Kamer-aga. Već smo iznijeli mišljenje da je ovaj Rizvan prekupio zakup ovog nezareta od ondašnjeg Vučitrnskog sandžakbega. Šestogodišnja zakupnina bila je ogromna i pored činjenice da je akča devedesetih godina XVI stoljeća dosta devalvirala. Zakupnina je iznosila čitavih 55,964.552 akče!⁷⁷ Kara-beg, vučitrnski sandžak-beg (*mîrlivâ-t Valçitirn*), držao je 17. šabana 1038. H. (11. IV 1629) nezaret mukata hasova Skopja. Šestogodišnja zakupnina bila je 37,339.111 akči.⁷⁸ Kroz čitavo XVII stoljeće, izgleda sve do Velikog rata, ovaj nezaret je bio najčešće u rukama vučitrnskog sandžakbega kao jedna vrsta arpaluka i donosio mu značajne prihode.⁷⁹

Rudnici na Uluderu

I područje današnje Bugarske imalo je nekoliko velikih rudarskih revira.⁸⁰ Najznačajniji je bio basen ćiprovačkih rudnika. Kako znamo još od učenog franjevca Euzebija Fermendžina, tu je postojala velika kolonija bosanskih rudara katolika, vjerojatno potomaka onih Sasa koji su se bili skrasili u srednjovjekovnoj Bosni.

U našem popisu spominju se rudnici na rijeci Uluderu.⁸¹ Mukate rudnika srebra i stipse na rijeci Uluderu u Haskovu (*Hasköy*) i kovnice u Plovdivu (*Filibe*) bile su zakupljene 1. šabana 1002. H. (22. IV 1594). Četvorogodišnja zakupnina iznosila je 1,200.000 akči. Ime zakupca nije zabilježeno.⁸² Zimija po imenu Đurđe (*Gürge nâm zimmî*) zakupio je 16. ševala 1006. H. (22. V 1598) mukate rudnika na rijeci Uludere u kazi Uršaabad Haskovo (*Uršaabâd Hasköy*).⁸³ Zakupnina za šest godina je iznosila 1,000.000 akči.⁸⁴ Emanet preko iltizama mukate kamenoloma, rudnika bakra i stipse u predjelu Uludere, područno kadiluku Haskovo, zakupio je 1. muharema 1009. H. (13. VII 1600) neki Đurica vojvoda (*Guriça Voyvoda*) i za šestogodišnji zakup platio 5,200.000 akči.⁸⁵ Za mukate kamenoloma i rudnika stipse u kadiluku Uršaak Haskovo (*Uršaak Hasköy*)⁸⁶ plaćeno je 1. muharema

⁷⁷ *Ibid.*, 8.

⁷⁸ *Ibid.*, p. 5.

⁷⁹ Cf. H. G. Majer, *op. cit.*

⁸⁰ Vs. Nikolov, *Le caractère des entreprises minières et le régime du travail dans nos terres au XVIe, XVIIe et XVIIIe siècle* (na bugarskom), Sofia 1954.

⁸¹ Za ubikaciju cf. bilješku 15.

⁸² BBA, KK, MK, 7.

⁸³ U blizini postoji i lokalitet Uzuncaabad-Hasköy koji ne treba miješati sa ovim lokalitetom.

⁸⁴ BBA, KK, MK, 6.

⁸⁵ *Ibid.*, 7.

1012. H. (11. VI 1603) 5.200.000 akči.⁸⁷ Mukata šabhane (pržionica stipse) na Uluderu u kadiluku Uršaabad Haskovo, od 1. maja, zakupljena je 6. ramazana 1038. H. (29. IV 1629), a godišnja zakupnina je bila 150.000 akči.⁸⁸ Za ove dvije mukate, u popisu se ne navode imena zakupnika.

Mukata kratovskih lagumdžija

U osmanskoj rudarskoj terminologiji, izraz lagum (*lagim*) je označavao rudničku galeriju,⁸⁹ a riječ lagumdžija (*lagimci*) je označavala rovokopača. Ovi rudarski radnici su često učestvovali u osmanskim pohodima i obavljali odgovornu opsadnu službu, tj. potkopavali opsjednute gradove. U našem popisu spominje se mukata protivrijednosti za posao lagumdžija (*bedel-i lagimciyân*) Kratova i Custendila od potraživanja za hidžretsku godinu 1039. (21. VIII 1629—10. VIII 1630). Ta mukata je za godinu dana iznosila 100.000 akči. Zakupac se ne spominje.⁹⁰

Pod tim se može shvatiti dažbina koja je uzimana kao protivrijednost za vojnu službu Kratovaca. Ta dažbina je očito lokalnog karaktera, a kratovski rudari su bili poznati rovokopači, što se moglo koristiti i u vojne svrhe. Interesantno je da ovaj poznati rudnik nije, osim male mukate ove lokalne dažbine, spomenut u ovom popisu.⁹¹

Kovnica u Jedrenima (Edirne)

Mukate kovnice najboljeg žeženog srebra (*dāruddarb-i nukre-i 'a'lā*) bile su zakupljene 1. zilhidže 1014 (9. IV 1606) uz trogodišnju zakupninu od 198.000 akči.⁹² Ime zakupca nije zavedeno.

Samokov (Şamāko)

Veliki nezaret Samokov sastojao se od rudnikâ Samokov, Lubelnik, Vraca, Ugrčin, Grelkovci i rudnika bakra Čepino. Zatim od hasovâ Krivčica, sela Ljuta koje je opsluživalo rudnik i prihoda od dažbina java,⁹³ kačkun⁹⁴ i ispendža⁹⁵ u kadiluku Ber-

⁸⁶ U pitanju je vjerojatno Uršaabad-Hasköy; sasvim smo sigurni u čitanje ove ligature kao Uršaak-Hasköy, ma koliko god ona neobično zvučala. Kako ovaj dokument nije zvaničan popis rađen na terenu, nego priručni kancelarijski spisak, to su posve razumljiva ovakva odstupanja.

⁸⁷ *Ibid.*, 6.

⁸⁸ *Ibid.*, 5.

⁸⁹ *Beldiceanu*, s. v. *lagim*.

⁹⁰ BBA, KK, MK, 6.

⁹¹ O rudnicima u Kratovu cf. A. Refik; *op. cit.*, 50—53; Anhegger, *Bergbau*, na više mjesta; *Beldiceanu*, na više mjesta.

⁹² BBA, KK, MK, 6.

⁹³ Osm. *yâve* ili *yuva* — taksa koju plaća vlasnik izgubljene stoke

kovce. Nezaret je držao Husejin Abdulah (*Hüseyn Abdüllah*), stanovnik Sofije, 1. redžeba 1011. H. (15. XII 1602). Šestogodišnji zakup iznosio je 5,169.648 akči.⁹⁶

Hasovi Elasson i Domenikon (Alāsonya ve Domenik)

Mukata hasova u nahijama *Alāsonya* i *Domenik* zakupljena je 26. rebiulahira 994. H. (16. IV 1586) sa trogodišnjim iznosom od 250.000 akči.⁹⁷ Već smo pretpostavili da je zakupnik ovih hasova, solunski kadija, pritežavao hasove na osnovu svoga položaja, a da nije riječ o slučajnom zakupništvu. Ovi hasovi su vjerovatno pripadali nekom rudničkom nezaretu, pa ih zato i nalazimo u ovom spisku.

Rudnik i Bah (Rūdñik ve Bāh)

Mukate hasova Morović (*hāshā-i Moravik*)⁹⁸ i rudnika Bah⁹⁹ su 1. safera 992. H. (13. II 1584) zakupljene za trogodišnji turnus uz iznos od 220.000 akči.¹⁰⁰ Mukata rudnika i razne mukate u mjestu Rudnik u Smederevskom sandžaku, te mukata (hasova) Morović i rudnika željeza Bah bila je zakupljena hidžretske godine 997. (20. XI 1588—10. XI 1589) sa šestogodišnjom zakupninom od 1,640.020 akči.¹⁰¹ U oba slučaja nije naveden zakupnik.

Rudnici na Eubeji

Mukate novootvorenih rudnika u sandžaku Eubeja (*livā-i Agriboz*) i kadilucima yadžagač,¹⁰² Badradžik,¹⁰³ Čataldža¹⁰⁴ i Velešin¹⁰⁵ zakupljene su 24. rebiulahira 996. H. (23. III 1588) uz četvorogodišnju zakupninu od 400.000 akči.¹⁰⁶ Ime zakupca nije navedeno.

za njeno čuvanje ili izdržavanje; cf. X. Шабановић, *op. cit.*, s. v. јува; D. Bojanić, *op. cit.*, 87, s. v. lutajuće životinje.

⁹⁴ Osm. *kaçkun* — taksa za izdržavanje odbjeglog roba; cf. X. Шабановић, *op. cit.*, s. v. качкун.

⁹⁵ Osm. *ispence* — namet od 25 akči koji je raja davala spahiji; cf. D. Bojanić, *De la nature et de l'origine de l'ispence*, Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 68 (1976), Wien 1978, 9—30.

⁹⁶ BBA, KK, MK, 8.

⁹⁷ *Ibid.*, 9.

⁹⁸ Morović, has u iločkom kadiluku, u Sremskom sandžaku.

⁹⁹ Rudnik željeza u nahiji Rudnik u Smederevskom sandžaku; danas selo Ba.

¹⁰⁰ BBA, KK, MK, 10.

¹⁰¹ *Ibid.*, 9.

¹⁰² Kadiluk u sandžaku Lepant (Inebahti); cf. M. Kemal Özergin, *op. cit.*, 309.

¹⁰³ Kadiluk u istom sandžaku; cf. M. Kemal Özergin, *op. cit.*, 281.

¹⁰⁴ *Isto*; cf. M. Kemal Özergin, *op. cit.*, 287.

¹⁰⁵ Kadiluk u sandžaku Tirhala (Trikala); cf. M. Kemal Özergin, *op. cit.*, 307.

¹⁰⁶ BBA, KK, MK, 10.

**BERGWERKE UND MÜNZSTÄTTEN IN RUMELIEN UND BOSNIEN
ENDE DES XVI. UND IN DER ERSTEN HÄLFTE DES XVII. JAHRHUN-
DERTS**

In dieser Arbeit wird eine *Defter*-Vorschrift für die Einkünfte der Bergwerke und Münzstätten in Rumelien und Bosnien analysiert. Das Dokument wird im Archiv des Präsidiums der Republik der Türkei (TC Başbakanlık Arşivi) aufbewahrt, in der Abteilung *Kâmil Kepeci Tasnifi*, Fonds *Maden kalemi*, unter der Signatur Nr. 5167, Özel sayı 1. Die Quelle datiert zwischen 1582 und 1634.

In der Arbeit werden die osmanischen rechtsgeschichtlichen Begriffe *mukataa nezâret* und *emanet* erklärt, die in dieser Quelle erwähnt werden. Einer Analyse wird auch die Einrichtung der Pachtung im Osmanischen Reich aufgrund der Angaben, die diese Quelle enthält, unterzogen. Man untersucht die religiöse und soziale Herkunft des Pächters. Festgestellt wird, daß es unter ihnen Türken, Juden, Griechen, Serben und Bulgaren gab.

Im zweiten Teil der Arbeit werden die Fakten über einzelne Bergwerke und Münzstätten im osmanischen Rumelien und Bosnien Ende des XVI. und in der ersten Hälfte des XVII. Jahrhunderts untersucht. Das sind die Bergwerke Srebrenica und Sas (*Srebreniçe ve Sās*), *Trepča* (*Tirepçe, Tirebçe*), Novo Brdo (*Nova Borda*), Ugrčın (*Kırçrn*), Siderokavsija (*Sidrekapsi*), Kavala und Pravište (*Kavala ve Pravište*), Zaplana (*Zablana*), Ohrid (*Ohri*), Skopje (*Üsküb*), Uludere, Kratovo (*Kiratova*), Edirne, Samokov (*Samako*), Elason und Domenikon (*Alasonya ve Domenik*), Rudnik und Bah (*Rudnik ve Bah*), Eubeja (*Agriboz*).

Besondere Aufmerksamkeit und Kommentierungen erhielten die Angaben die Pächter dieser Bergwerke und Münzstätten, ihre Einkünfte, die Leitung der Bergwerke in staatlicher Regie und die Organisation ihrer Produktion. Eingegangen wird weiterhin auf das große wirtschaftlich-administrative Gebiet, das Skopski nezaret hieß.

Der Arbeit wurde eine wissenschaftliche Transkription mit einem kritischen Apparat der osmanischen Textquelle sowie ein Faksimile des Originals beigegeben.